

SCHILLER VERA

Néhány gondolat az ókortudomány utóbbi évtizedeiről

A szerző jól dokumentált példákkal támasztja alá azt a nézetét, hogy a 19. század enciklopédikus anyaggyűjtése után a 20. század beköszöntésének idején az ókortudomány tudományos irányultsága az egységben látásra törekszik, a 20. század második felének klasszika-filológusai pedig igyekeznek a szövegek mögé is látni, és kiolvasni a szövegekbe és emlékműanyagokba rejtett teljes valóságot.

A 19. század történettudománya és ezen belül az ókortudomány a pozitívizmus és az enciklopédikus és gyakorlati tudományosság alapján állt. Az ókortudomány megszületésekor ALEXANDER VON HUMBOLDT a tudomány szabadságát és minden, a tudománytól idegen tényező kizárását tekintette feladatának. A klasszikus ókortudomány az ókor mindenféle megnyilvánulásának a maga teljességében való megragadását tűzte ki céljául. A klasszika-filológia vagy klasszikus ókortudomány tudósainak tehát az volt a céljuk, hogy mindent összegyűjtsenek, és minden tudománytól idegen elemet kizárjanak kutatásaik köréből. A pozitívizmus pontosan azért volt fontos, mert a tudományt végre megszabadította attól a kötelezettségétől, hogy az uralkodó ideológia nevében ítélje meg az ókortudomány eredményeit.¹

A 20. század fordulóján azután a tudósok az ókor mindenféle megnyilvánulásának teljességben való megragadását tűzik ki célnak a résztudományokra széthasadt ókortudomány minden ismeretét felhasználva, mialatt igyekeznek az összefüggéseket felismerni és az adatokat összerendezni valamilyen törvényszerűség szerint. Az evolucionalista irányzat LEWIS HENRY MORGAN (1818–1881), EDWARD BURNETT TYLOR (1832–1917) és JAMES GEORGE FRAZER (1854–1941) nyomán unilineáris fejlődést lát a történelem menetében, ezen belül vagy ezen kívül az organikus irányzat azonosnak vagy közel azonosnak gondolja a szervezet fejlődését és a társadalomét, vagyis úgy véli, a társadalom csaknem úgy fejlődik, mint egy élő szervezet. Van olyan irányzat, amelyik átfogó képzetek fejlődésével operál, illetve ezek egymás mellett élésével egymásból átalakulásáról mutat adatokat. Etnológia, kulturális antropológia, és a lélektani iskola is segíti az ókortudomány adatainak összehangolását

A 20. század második fele az adatok ismertetése révén az adatok mögé akar hatolni, hogy megismerje a valóságot. Történelmi adatokból következtetéseket von le, amelyek nem mindig egyeznek meg az elfogadottakkal, illetve némelykor ugyanabból az adatból ellentétes következtetések is levonhatók. Abból például, mely szerint Caracalla i. sz. 212-ben a Constitutio Antoniana révén a birodalom minden népének – a *dediticiusok* (a meghódítottak) kivételével – megadta a római polgárjogot, kétfajta következtetést is le lehet vonni, egyrészt azt, hogy a hagyományos módon élő Egyiptom lakossága ebbe természetszerűen beleesett,²

¹ RITOÓK ZSIGMOND: *Az ókor tanulmányozása a XIX. századi Magyarországon*. Ókor 5 (2006) /1, 11–14. –

RITOÓK ZSIGMOND: *Ábel Jenő és az európai klasszika-filológia*. Antik Tanulmányok 28 (1981), 36–39.

² SIEGFRIED MORENZ.: *Die Begegnung Europas mit Aegypten*. Zürich-Stuttgart, 1969, 30.

amásik, hogy (miután az egyiptomiak hagyományos megkötések szerint éltek) természetszerűen nem esett bele.³

DOBROVITS ALADÁR érdekesen magyarázta el, hogy lehet értelmezni a fáraónak azt a jogát, hogy amit szól, az a törvény. A fáraó valóban istenként szól, de csak az ünnepélyes trónra ülés alkalmával, amikor „megjelenik” istenként a trónon és ebben a minőségben teszi meg a „mindenség uraként” megfellebbezhetetlen kijelentéseit. Ezeket a megfellebbezhetetlen kijelentéseket azonban nem önkényesen jelenti ki. Amikor például I. AMENEMHAT, a XII. dinasztia megalapítója a trónra juttatja fiát, I. SESOSTRIST „királyi paranccsal”, ezt csak a királyi tanács hozzájárulásával teheti.⁴ Ebből az következik, hogy a kijelentés, mely szerint a fáraó szava a törvény, valójában azt jelenti, hogy az egyiptomi uralkodó csak azt mondhatja, amire a törvény kötelezi, nem azt, amihez kedve van, tehát a törvénynek éppen úgy alá van rendelve, mint bárki más. Arra is található bizonyíték, hogy a király a „mindenség uraként” olyan dolgok megtételéért is felelős, amellyel abszolúte nem ért egyet. HETI, az első átmeneti kor, a IX. dinasztia nagyra becsült író királya írja:

„Szép hivatal a királyi hivatal!

Íme gonoszság történt környezetemben is, feldúlított Thanisz földje.

Megtörtént, ám nem én tettem azt!

Akkor tudtam meg, mikor megtétetett.”⁵

Egy másik, revideálásra szoruló alapvető következtetés a rabszolgasággal kapcsolatos, amelyről sokáig úgy vélték, hogy az ókori társadalmak alapvető jellemzőjének volt tekinthető. Amikor kiderült, hogy ez mennyire nem általános, akkor TÖKEI FERENC – a kínai társadalomfejlődés alapján – felelevenítette az ázsiai termelési mód fogalmát. Ennek lényege a közösségi földeken dolgozó lakosság, amelynek kötelezettsége a termék-beszolgáltatás, és általában a föld megadóztatása. A lakosok valamilyen szintű függőségben élnek, és a köztulajdon túlsúlyban van a magántulajdon felett, de ezen társadalmakra a rabszolgaság általánosságban nem jellemző, rabszolgaság csak az antik társadalmak jellegzetessége.⁶

SARKADY JÁNOS ehhez azt teszi hozzá, hogy a föld magántulajdona sem jelenti automatikusan a rabszolgaság elterjedését, hiszen a kistermelők egyéni-családi gazdasági tevékenysége általánosan jellemző marad a görög poliszokban (még akkor is, ha a nagyobb városokban valóban megjelennek az üzemekben dolgozó rabszolgák is).⁷

HÁHN ISTVÁN magyarázata szerint az ókorban függőségek bonyolult láncolata működött, a rabszolgatartás meghatározó szerepe térben és időben korlátozott volt. Ehhez szükségesnek bizonyult a föld magántulajdona, a nagyüzemi termelés és szervezettség, valamint a technikai fejlődés alacsony szintje, hogy az érdektelen illetve inkább ellenérdekelte rabszolgák munkája haszonnal járjon. Végezetül nagyon nagy mértékű technikai fölény egy elérhető földrajzi távolságban levő lakossággal szemben.

Igazi rabszolgaság csakis ilyen körülmények között alakul ki. HÁHN ISTVÁN véleménye szerint az Ókorban kialakult valami hasonló az i. e. VI–IV. században a görög poliszok egy részében, (Athénben, Chioszon, Aiginán, Korinthosban, Megarán stb.) talán Karthago-ban az

³ Dobrovits Aladár: *Egyiptom és hellenizmus* In: Dobrovits Aladár: *Egyiptom és az ókori Kelet világa*. Budapest, 1975 I. 127–217: 157. – MAURICE BESNIER: *L'empire romain de l'avenement des Sévères au concile de Nicée* (Histoire Ancienne troisième partie: Histoire Romaine IV. 1. Paris 1938. 71.-73.

⁴ DOBROVITS ALADÁR: *Amenemhat király tanítása* In: DOBROVITS ALADÁR: *Egyiptom és az ókori Kelet világa*. Budapest, 1975, 543–565: 543, 552.

⁵ DOBROVITS ALADÁR: *Exegi monumentum*. Antik Tanulmányok, 1967 (14) 267–303: 300.

⁶ HÁHN ISTVÁN: *Az antiquitas és a feudalizmus kérdéséhez*. Antik Tanulmányok, 1969 (16), 213–220.

⁷ SARKADY JÁNOS: *A görög társadalom fejlődése a XII–VIII. században*. Népi kultúra – Népi társadalom, 1975 VIII. 67–101. – Sarkady János: *Előszó*. In: *Gazdasági élet az ókori Görögországban*. Budapest, 1970, 5–13.

i. e. V–III. században, és legborzalmasabb módon a Római Birodalom nyugati felében az i. e. II. század és az i. sz. II. század között a római, dél-itáliai, szicíliai vagy afrikai nagybirtokokon. A függés többé-kevésbé szigorú formái, amelyeket szolgálásnak neveztek, kialakultak már előbb, mint a spartai helótáké és a thesszáliai penesztheszeké (és más meghódított törzseké), akik terményeik meghatározott hányadát szolgáltatták be, és akiknek helyzetét azért többé-kevésbé törvények szabályozták. Az úgynevezett patriarchális rabszolgáság is létezett, de ezeknek az embereknek is volt törvény-adta védelme. Az adórszolgáság veszélyét végül kivédtek a szoloni törvények Athénben (i. e. 595-ben) és a plebeiusok harcai Rómában (i. e. 326-ban), Júdeában pedig NEHEMIAS törölte el az i. e. V. században.⁸

DOBROVITS ALADÁR azt hangsúlyozza, hogy Mezopotámiában (mint ahogy Egyiptomban is) törvény védte a rabszolgákat, és hogy rabszolgafelszabadítási szerződések maradtak ránk, amelyek szerint a felszabadult rabszolgák a felszabadulásért bizonyos terheket vállaltak magukra. A rabszolgáknak végső lehetőségük volt a különböző szentélyek védelmét kérni, és bár ekkor az egykori rabszolga jogilag szabad lett, a szentélyt kellett szolgálnia (egy ideig minden bizonnyal, de lehet, hogy egy életen át)⁹. Ez a lehetőség adott volt a görög polis-ok rabszolgái számára is. Menedékjoga volt minden szentélynek, egyeseknek meg különösen sajátos feladata volt a menekülő rabszolgák befogadása. A vallási szentesítésű, feltételeket részletező rabszolgafelszabadító iratokat is a szentély őrizte.¹⁰

A rabszolgáság, teljes iszonyatával a Római Birodalomban jelenik meg az i. e. II és az i. sz. II. század között, amikor a rabszolgák életét semmilyen törvény nem védi, és teljesen ki vannak szolgáltatva uraiknak. Helyzetük romlását az a, FERENCZY ENDRE által ismertetett, i. e. 286-ban keletkezett törvény mutatja, mely szerint a megölt négy lábút és a megölt rabszolgát ugyanazon kategóriának tekintik, megölésükért ugyanolyan mértékű kárpótlást kell adni.¹¹ A klasszikus rabszolgáság végét pedig Hadrianus-nak (i. sz. 117 – i. sz. 138) és Antonius Pius-nak (i. sz. 138 – i. sz. 161) a rabszolgák életét védő törvényeit kell tekinteni.¹² (Hadrianus korlátozza a tulajdonos jogát rabszolgája megölésére, Antonius Pius pedig ezen felül a szentélybe menekült rabszolgákat megmenti gazdáiktól).

A rabszolgáság alapvető jellegzetessége ugyanis az, hogy nagy tömegű embert lehet teljesen jogtalanul alacsonyítani, megalázni és olyan módon mások szolgálatára kényszeríteni, hogy a legegyszerűbb jogai se legyenek meg, hogy beszélő szerszámnak lehessen tekinteni őket. Ez nem háborúval kapcsolatos, hiszen annak veszteségei is vannak, és a harci cselekmények befejeztével békekötés és fogolycsere következik. Rómában a rabszolgáság a kalózok tevékenysége folytán jön létre, akik elrabolják az embereket a Földközi-tenger egyik partján és eladják a másikon, és hogy ez mennyire nem csak az ókor jellegzetessége, az abból is nyilvánvaló, hogy ugyanilyen rabszolgáság jelenik meg Amerikában az Afrikából elraboltak révén.

A Római Birodalomban a rabszolgáságnak az vet véget, hogy a Földközi-tenger medencéje teljes egészében a Birodalom részévé válik, és a Római Császárság már nem tűri el többé, hogy a provinciáiból elrabolt emberek révén csökkenjen gazdaságának ereje. Miután elfogy az elrabolható embertömeg, 100 éven belül lényegében megszűnik a rabszolgáság.

⁸ HÁHN ISTVÁN: *A magyar történelmi társulat hírei*. Századok, 1969 (103) 243–245. – HÁHN ISTVÁN: *Az antik rabszolgatartó társadalmak kialakulásának három útja*. Világosság, 1974 (15), 593–602.

⁹ DOBROVITS ALADÁR: *Rabszolgáság és megváltás*. Világosság, 1966 (7), 402–411.

¹⁰ HÁHN ISTVÁN: *Az ókori vallások és a rabszolgáság*. Világosság, 1965 (6), 3–15: 8, 13. – Dobrovits Aladár: *Rabszolgáság és megváltás*. Világosság, 1966 (7), 408.

¹¹ FERENCZY ENDRE: *A felszabadítottak és leszármazottaik a köztársasági Róma közéletében*. Antik Tanulmányok, 1984 (31), 7–14.

¹² HAVAS LÁSZLÓ: *Rabszolgafelkelések Rómában és a szövegkritika*. Antik Tanulmányok, 1992 (36), 94–98.

Adatok és propaganda összeütközésére is akad példa. AUGUSTUS ancuranumi felirata, vagy más néven a „*Res gestae*”- amelyet a császárság megalapítója, AUGUSTUS írt saját nevében életének 76-odik évében¹³ (i. sz. 14-ben), amely egyben halálának éve,¹⁴ és amely saját dicső tetteit sorolja fel, érdekes propagandaszöveg. Ezt a szöveget Rómában két ércoszlopra vészték fel a családi mauzóleum előtt, és *Ancuranumban* (mint másutt is) lemásolták az ankarai Róma- és Augustus-templom falán.¹⁵ Augustus ebben a feliratban egy hazug szót sem ír le, a felirat mégis egész másnak láttatja, mint amilyen. (*Erre elég nyilvánvaló példa az egyébként máshonnan is ismert cselekménysor, amely révén megszerezte az egyeduralmat. Eszerint „A Senatus kitüntető határozatával tagjai közé választott C. Pansa és A. Hirtius consulsága alatt (i.e. 43-ban). Proprætori minőségemben engem és a consulokat bízott meg azzal, hogy gondunk legyen rá, hogy az állam semmi kárt ne szenvedjen. A nép pedig ugyanabban az évben, miután a háború során mindkét consul elesett, consullá és triumvirre választott az állam ügyeinek rendbehozatalára*¹⁶). A szöveg minden szava igaz, csak az nem derül ki belőle, hogy a két consul által vezetett had éppen ANTONIUS ellen indult, és ő az éppen levett ellenséges hadvezérrel együtt lett triumvir, akit később egyébként legyőzött és öngyilkosságba hajszolt. Az sem derül ki a szövegből, hogy a kinevezéseket fegyveres erővel, illetve proscriptio-val kényszerítette ki).

Különösen érdekes történelmi adat az, mely szerint „*A parthusokat arra vettem rá, hogy szolgáltatassák vissza a három római hadseregtől zsákmányolt spoliüm-okat és signum-okat*”.¹⁷ Melyik volt az a három hadsereg, amely olyan vereséget szenvedett a parthusoktól, hogy jelvényeik is az ellenség kezébe kerültek? Nem lehetett sok. Róma és az i. e. 247–238 körül megalakult Parthia, akik a közös ellenfél, a Seleukida Birodalom rovására terjesztik ki határaikat két oldalról, i. e. 92-ben kerültek egymással kapcsolatba a MITHRIDATEST képviselő OROBAZES és SULLA révén.¹⁸ Azután a Rómát LUCULLUS nyomában képviselő POMPEIUS és II. PHRAATESZ megerősítik a két állam közti szövetséget i. e. 66-ban, mivel mind a ketten szembekerülnek az arménekkal. Az ő uralkodójuk TIGRANÉSZ (aki, mint minden armén uralkodó a Parthián uralkodó Arsacidák fiatalabb ágából származik¹⁹), fellázadva a Parthus uralkodó ellen maga vette fel a „*Királyok királya*” címet i. e. 83-ban.²⁰

Erre a szövetségre Rómának természetesen csak addig van szüksége, amíg le nem verik az arméneket. A győzelem pillanatában a Parthus Birodalom ellen fordul. A rómaiak meg vannak győződve a könnyű sikerről, és nem gondolnak rá, hogy az a Birodalom, amely nem tudott az általuk most megvert Armenia fölé kerekedni, állítja meg keleten a római hódítást.²¹ Az első, Parthia meghódítására induló római hadsereget az i. e. 54-ben Syria proconsulaként az első triumviratus tagja, CRASSUS vezette. Ezt a hadjáratot olyan méretű vereség követi i. e. 53-ban, hogy maga a hadvezér is elesik, és valóban signum-ok is kerülnek az ellenség kezébe

¹³ *Res gestae divi Augusti* c. 35.

¹⁴ VELLEIUS PATERCULUS II. 123.

¹⁵ BORZSÁK ISTVÁN: *Res gestae divi Augusti*. Antik Tanulmányok, 1954 (1): Bevezetés. 323–325; Magyar fordítás 325–332.

¹⁶ *Res gestae* c. 1.

¹⁷ *Res gestae* c. 29.

¹⁸ PLUTARCHOSZ: *Sulla* 5. – FLORUS I. 46, 4. – JOSEPH DOBIAS: *Les premiers rapports des romains avec les parthes et l'Occupation de la Syrie* *Archiv Orientalni*, 1931 (3), 215–256: 218–219. JOSEPH WOLSKI: *L'état parthe des Arsacides*. *Paleologia* 7 (1958), 325–332: 328; KARL-HEINTZ ZIEGLER: *Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich*. Wiesbaden, 1964, 20–21.

¹⁹ Ch. MOSES II. 3.

²⁰ PLUTARCHOSZ: *Lucullus*, 21. – FLORUS I. 46, 4. – JOSEPH DOBIAS, 1931. – William Woodhorn Tarn: *Parthia*, Cambridge, 1932, 574–612. – J. DEBECQ: *Les parthes et Rome*, *Latomus* 10 (1951), 459–469. – KARL-HEINZ ZIEGLER: 1964, 24–32.

²¹ PLUTARCHOSZ, *Lucullus*, 36. – APPIANOSZ 14 (emphyllion 2), 18/65.

a foglyok nagy tömege mellett.²² A második római hadsereg, amely vereséget szenved egy sikertelen hódító hadjárat kapcsán Parthiában, ANTONIUS-é i. e. 36-ban. Maga ANTONIUS ugyan megmenekül a sereg egyharmadát meghaladó veszteség által, azonban „*signum militare*”-k ezúttal is kerülnek a parthusok kezébe.²³ Ezután már csak maga AUGUSTUS következhet, hiszen i. e. 30-ban megszerzi a teljhatalmat az egész birodalomban.

A „*Res gestae*” kommentátorok, THEODOR MOMMSEN szavait megőrizve azt a következtetést vonják le, hogy a harmadik római hadseregnek a parthus-ok ellentámadása előtt meghódoló syriai csapattesteket kell tekinteni, akik i. e. 40-ben, a nagykirály PAKOROSZ nevű, királyi rangban tevékenykedő trónörökös fia ellen vesztek csatát, aki rövid időre elfoglalta ezt az i. e. 64-ben annektált provinciát, és Parthia oldalára állította a lazább vagy szorosabb római függőségű kis-ázsiai királyságokat.²⁴ Ezt a vereséget azonban VENTIDIUS BASSUS, az ANTONIUS által kinevezett új legatus győzelemre fordította, mégpedig úgy, hogy i. e. 38-ban maga Pakorosz is elesett, és Ventidius Bassus lett az első római hadvezér, aki a parthusok felett tartott diadalmenetet.²⁵ Ebből a római győzelemmel végződött hadjáratból semmilyen forrásanyag szerint sem jutott zsákmányolt jelvény Parthiába. Negatív bizonyíték erre az is, hogy a Róma és Parthia közötti tárgyalásokon, amelyeken Antonius félrevezető szándékkal békét ajánl fel, hogy Parthia elleni támadása a meglepetés erejével hasson, békefeltételként követeli a Crassus hadseregétől elnyert hadijelvényeket, és szót sem ejt azóta (és az ő territoriumán) elnyert signumokról.²⁶ Az, hogy volt egy harmadik, Parthia ellen indított vesztes háború, amely az Augustus cím i. e. 27-ben történt megadása és i. e. 20, a parthus–római békekötés között folyt le, és amelynek útvonala ugyanaz volt (a hadsereg egy része számára biztosan) mint az Antonius által vezetett hadjáraté, az NEILSON CAREL DEBEVOISE számára nyilvánvaló. Ez az 1968-ban megjelent tanulmány nem a „*Res gestae*” soraiból következtet erre, hanem a Maecenas-körhöz tartozó költők ekkoriban keletkezett verssorai, és elsősorban PROPERTIUS IV/3-as elégiája miatt.²⁷ Az Augustus-kor költészetét tárgyaló tanulmányok írói más irányból már régen észrevették azt, hogy a Maecenas-kör költői, Augustus propagátorai, HORATIUS, VERGILIUS, PROPERTIUS ekkoriban CRASSUS megbosszulásáról és Parthia leigázásáról írnak. Ebből ANDRÉ OLTRAMARE azt a következtetést vonja le, hogy a költők, akik bosszút követeltek Crassus haláláért, büszkeséget és elégedettséget ébresztettek a római közvéleményben,²⁸ E. LEMAIRE úgy véli, hogy a háborús propaganda egy tartalék-terv része volt.²⁹ JEAN PAUL BOUCHER és ARNOLD HUGH MARTIN JONES szerint PROPERTIUS a közvéleményt visszhangozza és természetesen tekinti

²² CASSIUS DIO: XL 16–28. – CH. MOSES: II. 17. – PLUTARCHOSZ: *Crassus*, 16–32. – APPIANOSZ: 14 (emphyllion 2.) 18/66. – ep. LIVIUS: CVI. – SZTRABON: XVI. I. 28. (C. 748). – FLORUS: I, 46. – IOSEPHUS: *Antiquitates* XIV. 7. – IOSEPHUS: *Bellum Iudaicum* I. 8. – EUTROPIUS: VI. 18. – VELLEIUS PATERCULUS: II. 46. – IUSTINUS 42, 4–5. – OROSIUS VI. 13. – SUETONIUS: *Augustus* 21/3. – KARL-HEINTZ ZIEGLER: 1964, 32–33.

²³ ep. LIVIUS CXXX; SZTRABON XVI. I. 28. (C. 748). – PLUTARCHOSZ: *ANTONIUS*, 38–50; CASSIUS DIO XLIX. 25–30; VELLEIUS PATERCULUS II. 82. – FLORUS II. 4, 10. – APPIANOSZ 17 (EMPHYLLION 5) 133/55. – FRONTINUS II. 3, 15 II, 13, 7 IV, 1, 37. – EUTROPIUS VII. 6. – OROSIUS VI. 19, 1. – IUSTINUS XLII. 5. – SUETONIUS: *AUGUSTUS* 21/3. – NEILSON CAREL DEBEVOISE: *A POLITICAL HISTORY OF PARTHIA*. NEW YORK, 1968, 128–129.

²⁴ *RES GESTAE DIVI AUGUSTI*, ED. THEODOR MOMMSEN. BEROLINI, 1883, 125–126. – *RES GESTAE DIVI AUGUSTI*, ED. P. A. BRUNT ET J. M. MOORE: LONDON, OXFORD, 1967. 73. – *RES GESTAE DIVI AUGUSTI*, ÉTABLI ET COMMENTÉ PAR JEAN GAGE. PARIS, 1977, 135.

²⁵ CASSIUS DIO XLVIII 3941 XLIX 19–21. – SZTRABON XVI. I. 28 (C. 748) XVI 2, 8 (C. 751). – GELLIUS: *Att. noct.* XV. 4 – PLUTARCHOSZ: *Antonius*, 33–34. – FLORUS II. 19. – FRONTINUS I, 1, 6 II, 5, 36. – EUTROPIUS VII. 5. – VALERIUS MAXIMUS VI, 9, 9; TACITUS: *Germania*, 37. – IUSTINUS: XLII. 4. – IUVENALIS sat. VII. 199. – ep. LIVIUS CXXVII–CXXVIII – OROSIUS VI. 18, 23. – PLINIUS: *Naturalis historia* VII. 43.(44), 135. – KARL-HEINTZ ZIEGLER: 1964, 35. – NEILSON CAREL DEBEVOISE: 1968, 114–120.

²⁶ CASSIUS DIO XLIX. 24, 5. – PLUTARCHOSZ: *Antonius*, 37.

²⁷ NEILSON CAREL DEBEVOISE: 1968, 138–140.

²⁸ ANDRÉ OLTRAMARE: *Auguste et les Parthes*. Revue des études latines 16 (1938), 121–138.

²⁹ PROPERTIUS SEXTUS: *Elegiarum libri 4* (arg. et comment. NICOLAUS ELIGIUS LEMAIRE): Parisiis, 1832, 25.

Parthia leigázását.³⁰ HANS D. MAYER Augustus külpolitikáját és az augustusi költészetet összehasonlító könyve (és az őt még pontosító Brunt-féle recenzió) azonban ezzel ellentétben jól megmutatja, hogy Augustus politikájának árnyalatait is milyen pontosan és hajlékonyan követik a költők szavai.³¹

A Parthia ellen indított hadjárat elsősorban PROPERTIUS verseiből lesz egyértelmű, ugyanis ő nem csak háborúra buzdít, mint VERGILIUS és HORATIUS, és ő maga is több versében,³² hanem két elégiájában egyértelműen magát az AUGUSTUS által indított hadjáratot írja le.

Az egyik elégia szerint ugyanis „a gyöngytermő tenger hullámain hasítja hajóhadával” a Parthiát most elsöpörni induló flotta, amelynek eredményeképp a Tigris és az Euphratesz is a Római Birodalom fennhatósága alá kerül provinciaként³³. A másik szerint AELIA GALLA férje, Augustus hősi hadijelvényeit követi azzal a céllal, hogy a parthustól ejtsen zsákmányt; most talán az Artaxesz vizét issza és méd nyilak és aranyozott lovon ülő vaspáncélos lovasok fenyegetik.³⁴

Ha a *Monumentum Ancuranum* sorait nézzük, szintén van benne bizonyíték arra, hogy a harmadik hadsereg a békekötést közvetlenül megelőző háborúban szenvedett vereséget. A közvetlenül a Parthia előtt emlegetett Hispaniából, Galliából és a dalmatáktól visszanyert „signum militare”-kről szólva AUGUSTUS ugyanis hangsúlyozza,³⁵ hogy „más hadvezérektől elvesztve” kerültek ellenséges kézre. Ugyanezt a Parthiából visszaszerzett jelvényekről nem közli, tehát nem tagadja saját vereségét, bár természetesen nem is hangsúlyozza. A vereségről szolgáltató másik bizonyíték Augustusnak az a kijelentése, hogy Armeniát, amelyet ANTONIUS már i. e. 34-ben meghódított,³⁶ „az ősök példáját követve” átadta TIGRANES-nek, ARTAVASDES király fiának,³⁷ vagyis újra elismerte Armeniát önálló államnak.

A „*Res gestae*”-nek ez a mondata tehát azt jelenti: AUGUSTUS nem tudta megakadályozni,

³⁰ JEAN PAUL BOUCHER: *Études sur Properce*. Paris, 1965, 115. – ARNOLD HUGH MARTIN JONES: *Augustus*. Budapest, 1976, 89.

³¹ HANS D. MEYER: *Die Aussenpolitik des Augustus und die augustäische Dichtung*. Köln, Graz, 1961 (Horatius-ra és Propertiusra vonatkoztatva 33–80.). – P. A. BRUNT, *Review*, *Journal of Roman Studies*, 1963 (53), 170–176.

³² HORATIUS carmen I/12, 45–56, carmen, I/9, 21–22, carmen, III/2, 1–4, carmen, III/3, 43–44, carmen, III/5, 1–13.. – VERGILIUS: *Aeneis* VII. 605–606, VIII. 726. – PROPERTIUS II. 10/13–16, II. 27/ 5.

Horatius szerint a harci gyakorlatokon felnőtt római polgárnak a parthusok ellen harcoló félelmetes harcossá kell fejlődnie (carmen, III/2, 1–4.) és Juno akarata az, hogy „törvényt a médnek erőskezü Róma adjon” (carmen, III/3, 43–44.) Ezen felül Augustus Caesar dicső tetteinek egyike lesz majd a méd folyónak a legyőzött népek közötti kisebb hullámverése (carmen, II/9, 21–22.).

Két HORATIUS-carmen részletesebben foglalkozik ezzel a témakörrel. Az egyik szerint a gyalázat, amely Rómát azzal érte, hogy CRASSUS katonái, mint perzsa nők férjei élnek fogolyként Parthiában még a költemény keletkezésének idején is, nem lehet békésen, a foglyok kiváltásával semmissé tenni, csak úgy, mint ahogy Carthago-n bosszulták meg egykor az elődök az elfogott katonákat és az elragadott „signum”-okat, vagyis az ellenség megsemmisítésével. (carmen, III /5, 1–13.) A másik szerint AUGUSTUS a parthusok felett diadalmenetet fog tartani és az egész Parthus Birodalmat Indiáig Róma hatalma alá fogja igazni (carmen, I/12, 45–56.).

PROPERTIUS szerint az Euphrates nem védi többé a parthus harci lovasságot, és India is meghódol Róma hatalma előtt (II. 10/13–16); a rómaiak pedig gyalog üzik a parthusokat és gályán a britannust (II. 27/5).

VERGILIUS *Aeneis*-ében szintén található néhány Parthiával kapcsolatos jóslat. Aeneas pajzsleírásának egy sora szerint az Euphrates lecsitultan oson folyamával (VIII. 726.) és a Janus-kapu kinyitásának példái között szerepel egy olyan háborús készülődés, amely Parthia legkeletibb részéig, Indiáig terjed. (VII. 605–606.)

³³ PROPERTIUS III/4.

³⁴ PROPERTIUS III/12.

³⁵ *Res gestae* c. 29.

³⁶ ep. Livius CXXXI. – PLUTARCHOSZ: *Antonius*. 50, 54. – CASSIUS DIO XLIX 39–40. – OROSIUS VI. 19, 3. – APPIANOSZ, 17 (emphyron 5) 145 /60. (A töredékesség miatt csak a megtámadás ténye szerepel a szövegben). – NÉILSON CAREL DEBEVOISE: 1968, 132–134.

³⁷ *Res gestae* c. 27.

hogy az ANTONIUS által elhurcolt, majd kivégzett ARTAVASDES³⁸ elsőszülött fia, ARTAXIAS parthus segítséggel visszazereze Arméniát. A később, i. e. 20-ban Artaxias király meggyilkolása után (vagy közben) bevonult római sereg is csak arra törekedett, hogy clienskirályként a kisebbik fiút – az ANTONIUS által elfogott, OCTAVIANUS által pedig Rómába hurcolt – TIGRANEST koronázzák meg.³⁹ Ezzel nyilvánvalóan elismerte, hogy kényszerítő körülmények hatására köt kompromisszumos békét,⁴⁰ de mivel Tigranest Róma hadvezére koronázza meg Augustus nevében, ezáltal érvelhet azzal, hogy a római befolyás nem szűnt meg a terület felett.⁴¹ CASSIUS DIO adataiból az is nyilvánvaló, hogy ebben az időben nemcsak Armenia létét ismerte el ekkor újra Róma, több más cliens államot is kénytelen volt restaurálni.⁴²

A jól sikerült békét megelőző háborút még egy adatsor bizonyítja: MARCUS VIPSANNIUS AGRIPPA szerepe. I. e. 23-ban AUGUSTUSnak ez a hadvezére, SEXTUS POMPEIUS és ANTONIUS legyőzője megalázó körülmények között vonult vissza magánemberként Mytilénébe, Lesbosz szigetére.⁴³ I. e. 22-ben azután Augustus maga siet a visszavonult hadvezér után Mytilénébe, lánya kezét, saját magával egyenrangú „tribunicia potestas”-t, és „imperium proconsulare”-t ajánl fel neki, megosztja vele a hatalmát.⁴⁴ Agrippa az, aki megköti ez után a parthusokkal a békét, és átveszi a külpolitika irányítását.⁴⁵

Ekkor születik meg az a békés külpolitika, amelyet augustusi békének nevezünk. Az ez után AGRIPPA életében keletkezett, Parthiával kapcsolatos HORATIUS, PROPERTIUS és OVIDIUS versek mind azt hangsúlyozzák, hogy CRASSUS vereségéért méltó elégtétel és valóságos győzelem a signum-ok kiadása.⁴⁶ és CASSIUS DIO szerint pedig ekkoriban AUGUSTUS olyan beszédet tartott, amely szerint Rómának nem célja további hódítás.⁴⁷

Hogy a további katonai hódításoktól tartózkodó külpolitika valójában AGRIPPÁÉ, abból is nyilvánvaló, hogy halála után i. e. 12-ben azonnal megindul a germániai és pannóniai hódító háború.⁴⁸ Tehát AUGUSTUS, mihelyt lehetősége van rá, újra terjeszkedő politikát kíván folytatni és csak az új vereségek (i. sz. 4-ben Artagira-nál Vereség a Parthus Birodalomtól)⁴⁹

³⁸ SZTRABON XI. 14, 15 (C. 532). – VELLEIUS PATERCULUS II. 82. – IOSEPHUS: *Antiquitates* XV. 4. 10 – , Iosephus: *Bellum Iudaicum* I. 18/363. – PLUTARCHOSZ: Antonius, 50.

³⁹ TACITUS: *Annales* II. 3. – VELLEIUS PATERCULUS II. 94. – SUETONIUS: *Tiberius* 9. – CASSIUS DIO LIV. 9. – NEILSON CAREL DEBEVOISE: 1968.141. – IOSEPHUS:142.

⁴⁰ WILHELM WEBER: *Princeps Studien zur Geschichte des Augustus*. Stuttgart, 1969, 201–202. – HANS D. MEYER: 1961, 8.

⁴¹ P. A. BRUNT: 1963, 170–176, 174.

⁴² CASSIUS DIO LIV. 9. 2–3.

⁴³ PLINIUS: *Naturalis historia* VII, 45, (46.)/149. – VELLEIUS PATERCULUS II. 93. – SUETONIUS: *Augustus* 66/3. – SUETONIUS: *Tiberius*, 10/1. – Cassius Dio LIII. 32. – JEAN-MICHEL RODDAZ: *Marcus Agrippa*. École Française de Rome.1984, 319–323.

⁴⁴ VELLEIUS PATERCULUS II. 9. – CASSIUS DIO LIV. 6. – ARNOLD HUGH MARTIN JONES: 1976. 87, 91, 101. – GUGLIELMO FERRERO: *Róma nagysága és hanyatlása*. Budapest, 1916. V. 271–272, VI. 101–105. – JEAN BÉRANGE: *Recherches sur l' aspect idéologique du Principat*. Basel, 1953, 10. – ; HENRY COHEN: *Description historique des Monnaies frappées sous l'empire romain*. Paris, 1880 I. 177–178: 1–4 (fig), I. 141. 529 (fig). – H. MATTINGLY et E. SYDENHAM: *Rom. Imp. Coinage*. London, 1923. I. 108. 35 (fig), I. 76. 168 (fig). – JEAN-MICHEL RODDAZ: 1984, 357–368.

⁴⁵ DAVID MAGIE: *The Mission of Agrippa to the Orient*. *Classical Philology*, 1908 (3), 145–152: 151–152.

⁴⁶ Propertius IV. 6. 79–82. – HORATIUS carmen IV. 15. 5–10. epistulae I. 12. 27–28. I. 18. 56. II. 1. 256. – OVIDIUS: *Fasti*. V. 580–598, VI. 465–468.

⁴⁷ CASSIUS DIO LIV. 9, 1.

⁴⁸ VELLEIUS PATERCULUS II. 96–97. – CASSIUS DIO: LIV. 31. –LV. 6. – *Res gestae* c. 30. – ARNOLD HUGH MARTIN JONES: 1976, 102.

⁴⁹ Ezt a második vesztes hadjáratot is igyekszik elhallgatni a római történetírás. Azt mindenesetre lehet tudni, hogy Tiberius Claudius Nero nem vállalja a keleti megbízatást, amikor Augustus a Tigranes halála után ellenséges Arméniába küldi i. e. 6-ban, és ugyanúgy vonul vissza minden hivatalos megbízatás nélkül a

és i. sz. 9. Teutoburnnál vereség a germánoktól⁵⁰) után kénytelen átadni a külpolitika irányítását TIBERIUS CLAUDIUS NERONnak⁵¹, aki Agrippa békés külpolitikáját folytatja Augustus nevében és végrendelete végrehajtójaként,⁵² illetve saját uralma idején⁵³.

Az adatok összevetése kapcsán tehát bebizonyítható a propagandaszöveg sugallata ellenében, hogy Augustus maga volt az, aki a harmadik kudarcba fulladt hadjáratot indította Parthia ellen, és bár az ő nevéhez fűződik a további katonai terjeszkedés leállítása, valójában ez személyesen nem az ő elképzelése volt. A római terjeszkedés akkor és ott szűnt meg, amikor a hódító csapatokat (többször) visszaverték. A további hódításoktól való tartózkodás tehát vereség hatására születik meg és vereségek hatására tér vissza a római külpolitikába.

A szerző elérhetősége:

Dr. Schiller Vera

e-mail: karoghy@freemail.hu

magánéletbe Rhodoszon, mint i. e. 23-ban Marcus Agrippa (Cassius Dio XV. 9. 4–6.), és hogy ennek a visszavonulásnak váratlan jellegét az antik szerzők egyértelműen hangsúlyozzák. (VELLEIUS PATERCULUS II. 99. – SUETONIUS: 10. – TACITUS: *Annales*. I. 53. – CASSIUS DIO: IX, 7–8.)

Az új keleti hadjáratot végül CAIUS CAESAR, Augustus unokája és örökbefogadott fia indítja meg i. e. 2-ben, akinek sikerül új, Rómához hű cliens-királyt állítani Armenia élére a méd származású ARIOBARZANES személyében, (CASSIUS DIO LV 10a 7. – TACITUS: *Annales*, II. 4.). Azután azonban végzetes sebet kap Velleius Paterculus szerint Artagera közelében (VELLEIUS PATERCULUS II. 102.). Cassius Dio még pontosabb beszámolója szerint Artagera ostroma közben (CASSIUS DIO LV. 10a 6), Florus szerint a parthus uralkodó egyik hadvezérének kezétől. (FLORUS II. 32.) Ez az Artagera már Parthia territoriumához tartozott, (NEILSON CAREL DEBEVOISE,; 1968, 149–150.) Ez a sikertelen hódítási kísérlet láttatta be Augustussal Brunt szerint, hogy Parthiát nem győzi le fegyveresen. (P. A. BRUNT: 1963, 174.)

⁵⁰ TACITUS: *Annales*, I. 3. – CASSIUS DIO LVI. 18–22. – Velleius Paterculus II. 119–120. – SUETONIUS: *Augustus*. 23; FLORUS II. 30.

⁵¹ VELLEIUS PATERCULUS II. 121.

⁵² TACITUS: *Annales* I. 11. – CASSIUS DIO LVI. 33. 5–6.

⁵³ SUETONIUS: *Tiberius*. 37.